

Az engedetlenség dicsérete

Interjú Kurt Singer pszichoanalitikussal

Gonosz az ember ifjúságától fogva, mondja egy helyen a Biblia. Professzor úr, inkább jó, vagy inkább gonosz ember?

Ez nehéz kérdés, de azt hiszem, kiindulhatunk abból, hogy jobbra kell tennünk. Minden emberrel mintegy vele születik az úgynevezett rossz, az agresszió; de gondoskodnunk kell arról, hogy ez egészséges agresszióvá legyen. Ez azt jelenti, hogy az emberek aktívan kezükbe veszik a dolgokat, hogy mozognak, hogy megtanulnak védekezni és szellemi vitákat folytatni. Azt a kérdést, hogyan tudjuk kifejleszteni az egészséges agressziót, sokkal fontosabbnak és hasznosabbnak tartom, mint csupán azt kérdezni, hogyan vagyunk képesek leküzdeni az agresszivitást és az erőszakot.

Mire van szükségük a gyerekeknek ahhoz, hogy megtanulják ezt az egészséges agressziót?

Kezdetül fogva megtanulják ezt, ha a lehető legnagyobb teret biztosítjuk számukra az önálló mozgáshoz. A testi értelemben vett mozgás a gyerekek és fiatalok egzisztenciális szükséglete. Naponta hat órában egy székre ültetni, és passzív hallgatóvá tenni őket, súlyos korlátozása az egészséges agresszió kifejlődésének. Erősen veszélyezteti az egészséges fejlődést a televíziózás is. Kevésbé a látott tartalmak miatt; inkább amiatt, hogy a gyerekek órákon át mozdulatlanul, gyakran mintegy transzban ülnek a tv előtt.

Az iskolát illetően azonban ez azt is jelenti, hogy nem lenne szabad hallgatói iskolának lennie, bár még mindig az, hanem munkavégző iskolának, ahol a gyerekek cselekedve tudnak tanulni, nekigyürkőzni a feladatoknak, vitázni.

Az egészséges agresszióhoz hozzátartozik az önmagukat megőrző „nem”. A gyerekeknek meg kell tanulniuk nemet mondani annak érdekében, hogy megóvják önmagukat, és később aztán nemet tudjanak mondani, ha olyasmit kívánnak tőlük, ami etikai normákba ütközik. Vagyis meg kell tanulniuk az önálló engedelmséget.

Önálló engedelmséget? Ez ellentmondásként hangzik!

Az önálló engedelmségen az engedelmség felülvizsgálatát értem: Helyes-e, amit parancsolnak nekem? S ha nem: Merek-e ellentmondani? Az ellentmondás bátorsága nem nagyon becsült erény. Amikor megkérdézek szülőket vagy tanárokat: „Mikor dicsért meg utóljára egy gyereket azért, mert engedetlen volt?”, gyakran meghökkennek. Holott minden szellemi és technikai haladás az engedetlenségen nyugszik.

Az ún. Milgram-kísérlet megmutatta, hogy az emberek kétharmada inkább megkínos másokat, mint hogy szembe helyezkedjen egy tekintély parancsával. Hogy-hogy ilyen nehéz nemet mondani?

Mindenekelőtt az egyedül maradás félelme az oka: Többé nem állok a csoport oltalmában, hanem egyedül kell felelősséget vállalnom azért, amit teszek. Ha ellenben meghajlok a hatalmasok előtt, akkor védett vagyok. Még ha „bünt követek is el”, akkor sem történhet velem semmi, mert akié a hatalom, megbocsáthat nekem. Ennek az engedelmeskedési készségnek messze ható következményei

vannak; Erich Fromm például úgy vélte, Földünk belepusztulhat az engedelmségbe, mivel morális fejlettségünk messze elmarad technikai fejlettségünkétől, mondjuk az atombombától.

Tényleg csak az engedelmségen múlik a dolog, vagy létezik a gonoszság bűvölete, a pusztítás élvezete is?

Ténylegesen léteznek szadista vonásokkal bíró emberek, akik élvezettel kínoznak másokat. De nem ez a normális; ezeknek az embereknek a lelki energiája tévútra szaladt. A Milgram-kísérlet az is megmutatta, hogyan kerültek lelkileg bajba, és zuhantak erkölcsi kétségek közé a kísérleti személyek, akiknek megparancsolták, hogy áramütésekkel kínozzák az áldozatokat. De aztán mégis tovább csinálták, ha a kísérletvezető megparancsolta, noha érezték, hogy nem helyes. Mindazonáltal az is megmutatkozott, hogy a szenvedés okozás gátlása annál nagyobb, minél közelebb van térben az áldozat.

Ez azt jelenti, hogy bár az emberek hajlanak az együttérzésre, de az engedelmség megakadályozza őket ebben?

Igen. Rousseau azon a véleményen volt, hogy a mindenkiben közös emberi természet nem az értelemben rejlik, hanem abban a velünk született undorban, hogy szenvedni lássunk egy embert. „Civil kurázsival” megáldott emberekkel folytatott interjúim azt mutatták számomra, hogy a részvét az egyik lényeges mozgatórugója annak, hogy ellenálljunk, ha jogtalanság történik: A részvétből harag fakad, és az az ösztönzés, hogy segítően beavatkozzunk.

Különösen bátor emberek-e azok, akik hajlanak az ellenállásra?

A civil kurázsival rendelkező emberek nem rámenősek. Sok olyannal találkoztam köztük, akik inkább félnének, és akiknek a félelméből születik meg az ellenállóerő. Például a nőkben gyakran több civil kurázsival van, mint a férfiakban. Ez nagyobb beleérző képességükkel függhet össze. A férfiaknál gyakran a ráció játszik nagyobb szerepet, ők olyan célokat jelölnek meg mozgatórugóként, mint az igazságosság vagy a béke, a nők viszont sűrűn hivatkoznak az együttérzésre.

Újból és újból előkerült viszont a szilárd tájékozódás olyan emberi alapértékei szerint, mint a segítőkészség vagy a felebaráti szeretet. Olyan emberek vizsgálatában, akik életveszélyben segítettek másoknak, például a varsói gettóban, ismételten kiderült: alapindítatásuk az volt, hogy „emberileg tisztességesek” legyenek, és segítsenek másokon. Sokszor éreztem kényelmetlenül magam, amikor a motívumok iránt érdeklődtem, és valaki egyszerűen azt mondta: „Azt akartam tenni, ami helyesnek tűnt számomra.” Ezt a szerénységet sok olyan emberben meg tapasztaltam, akiben volt civil bátorság.

Milyen szerepet játszik ebben a szülői ház?

Egy tanulmány azt vizsgálta, hogyan voltak képesek fiatal amerikai férfiak megtagadni a katonáskodást Vietnámban, jöhetnek nagy büntetéssel kellett számolniuk. Legtöbbjük azt élte meg korábban, hogy családja támogatja, hogy egészen biztos a családhoz tartozása. Ezekben a családokban közösen gondolkodtak el értékrendi kérdésekről és politikai problémákról.

Sophie Schollnak, a nácizmussal szembeni ellenállás egyik alakjának például olyan szülei voltak, akik kifejezetten támogatták a bátor ellentmondást. Apja, aki elkötelezett antifasiszta volt, eltúrte gyermekei véleményét, pedig azok kezdetben lelkesedtek a Hitlerjugendért. A Scholl szülők nem ítélték el gyerekeiket azért, mert másképp gondolkodtak, de megismerkedtek azok értékelképzeléseivel. Nem gyakoroltak nyomást, de világosan megmondták, mit gondolnak és hol állnak. Scholl papa különösen is azon a véleményen volt, hogy az embernek sok önálló mozgásra van szüksége. Mindig is nagy lakást akart, hogy a gyerekeknek elegendő mozgási szabadságuk legyen, hogy „el tudjunk menni egymás mellett”. Az önálló testi és szellemi mozgás fontos eleme a civil bátorságnak.

A Scholl testvérek aztán maguk jutottak arra a felismerésre, milyen megvetendő a nemzetiszocialista rendszer. Amikor Sophie Scholl a Fehér rózsa nevű ellenálló csoportban a nemzetiszocializmus ellen küzdött, ezt írta egyik levelében: „Szét kell tépnünk a közöny köntösét.”

Minek kellene történnie ahhoz, hogy több emberben alakuljon ki a civil kurázi?

A nevelés lényeges eleme: komolyan kell venni a gyereket. Fel kell hívni a szülők és tanárok figyelmét: bánjanak tisztelettel a gyerekekkel. Ne szégyenítsék meg őket, ne tegyék nevetségessé gyengeségeiket, a tanítás során sose adjanak feladatot anélkül, hogy engedélyt kértek volna a gyerektől, vagyis hogy megőrizték volna a pedagógiai tapintatot. A szülőknek szabad szidniuk gyerekeiket, a tanároknak szabad feldühödniük, de – és ez az a pedagógiai imperatívusz, amelyet szeretnék megfogalmazni – nem szabad megalázniuk a gyereket, nem szabad leicsi-

nyelniük őket. Egy gyereket kinevetni bűncselekmény, mondta a híres orvos és pedagógus, Janusz Korczak.

Eppen az iskolának lenne sok lehetősége arra, hogy előmozdítsa a civil bátorságot, de túl kevésé teszi. Támogatni kell a tanulók önálló gondolkodását, komolyan kell venni saját témáikat. Ha egy dolgozaton az áll, hogy „Elvétetted a témát!”, akkor többnyire a tanár vétette el a témát, mert nem találta el, mivel kapcsolatban lett volna mondanivalója a gyerekeknek, és nem adott lehetőséget rá, hogy elmondja azt! A modelliskolákban kiderült, hogy a cselekvő tanulás, a művészi tevékenység, a szabad témájú dolgozatírás és a szabad előadás révén önállóbbakká válnak a gyerekek, és nagyobb önbizalomra tesznek szert. Ez az önbizalom az alapja a nagyobb én-erősségnek, és ezáltal annak is, hogy nagyobb bátorságuk lesz ellentmondani, és kisebb lesz a készségük arra, hogy engedelmességedjenek.

Ennek a struktúráit meg lehetne teremteni, de a szülők nem merik, a politikusok pedig nem tartják elég fontosnak.

Az elmúlt negyven évben, mióta a Milgram-kísérletet kifejlesztették, sok minden megváltozott. Ez derűlátóvá teszi Önt?

(Hosszas hallgatás után:) Nem; én osztom Christiane von Weizsäcker bioetikus rémületét. Ő beszámolt egy neurofiziológus kísérletéről, aki egy halrajból kivett egy halat, és elvágta annak az agyába vezető idegszárait, úgyhogy a hal többé nem volt képes érzékelni környezetét. Amikor ezt az agyműtött halat visszatette a rajba, az elkezdett vadul ide-oda úszni. És mi történt? Az egész raj követte! Christiane von Weizsäcker azt mondja erre, hogy olykor az a benyomása, mintha agyműtöttek módjára követnék parancsokat, anélkül hogy megnéznék, ki is adja nekünk a parancsot.

Forrás: Publik-Forum, 2003/2

Könyvismertetés

Megbékélés és jóvátétel

Milyen a jó és hatékony büntetés? Mi a teendő a gyermek- és fiatalkorú bűncselekményt elkövetőkkel? Hogyan lehet megnyugtató módon segíteni a bűncselekmények áldozatainak?

Ezekre a kérdésekre (is) keresi a választ a **Megbékélés és jóvátétel** című könyv, amely bemutatja azokat a tendenciákat és technikákat, amelyek elsősorban Új-Zélandon, Ausztráliában, Észak-Amerikában, de egyre több helyen Európában is növekvő népszerűségnek örvendenek.

A növekvő méretű bizonytalanságérzés, félelem a bűnözéstől, a riasztó számok a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett egyre durvább cselekményekről, az ijesztő mértékben terjedő iskolai erőszak komoly kihívás a szakemberek, a jogalkotók számára.

A kutatási adatok szerint az igazságszolgáltatás klasszikus eszközei, a rendőrségi vizsgálat, a bírósági tárgyalás, a javítóintézet, a börtön nagyon kevésé hatékony és megelőzésre semmiképpen sem alkalmas le-

hetőségek. Ezért keresik a szakemberek azokat a módszereket, amelyek bizonyíthatóan eredményesek ezeken a területeken.

A tettes-áldozat mediáció, a helyreállító igazságszolgáltatás olyan lehetőség, amely esélyt ad az áldozatnak és a környezetnek arra, hogy átérezhesse, elmondhassa, megmutathassa az őt ért sérelem hatását, és maga is aktívan részt vegyen a számára is elfogadható büntetés, jóvátétel meghatározásában. Az elkövető számára pedig jó alkalmat nyújt arra, hogy rövid idővel a tett elkövetése után szembenézzen áldozatával, az elkövetett cselekmény hatásával és következményeivel, és maga is aktívan kivegye részét a jóvátételből. A folyamat részeként tettes(ek), áldozat(ok) és támogatóik egy képzett csoportvezető segítségével megbeszélik a történeteket, és megállapodnak a tennivalókban.

Ez a technika kiváló lehetőséget biztosít a pártfogóknak, az iskolai, gyermekotthoni pedagógusoknak, rendőröknek, szociális munkásoknak

arra, hogy a ma sokszor megoldhatatlannak látszó konfliktusokat jobban kezelhessék, a gyerekek és fiatalkorúak elkerülhessék a későbbi bűnelkövetővé válást és a súlyos büntetéseket.

A könyv ismerteti a helyreállító igazságszolgáltatás kialakulásának és eddigi fejlődésének, gyakorlatának történetét, a hazai előzményeket és a már működő programokat, és azt a kézikönyvet, amelynek alapján a csoportvezetői – facilitátori – ismeretek a tanfolyam keretében elsajátíthatók.

A módszer jól használható a nagyobb közösségek – futball klubok, kisközösségek, népcsoportok között felmerült konfliktusok kezelésre is, amint ezt Kanadában, Új-Zélandon vagy Dél-Afrikában nyomon követhetjük.

Megbékélés és jóvátétel – kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról (szerkesztette: Herczog Mária), CSAGYI könyvek, Budapest, 2003